

ARCHEOLOGIE RANĚ STŘEDOVĚKÉ EVROPY (1)

4.-5. VZNIK A POČÁTKY SLOVANŮ:

archeologie, lingvistika, historie

1.ROČNÍK MAGISTERSKÉHO STUDIJNÍHO OBORU ARCHEOLOGIE

Katedra archeologie FF ZČU

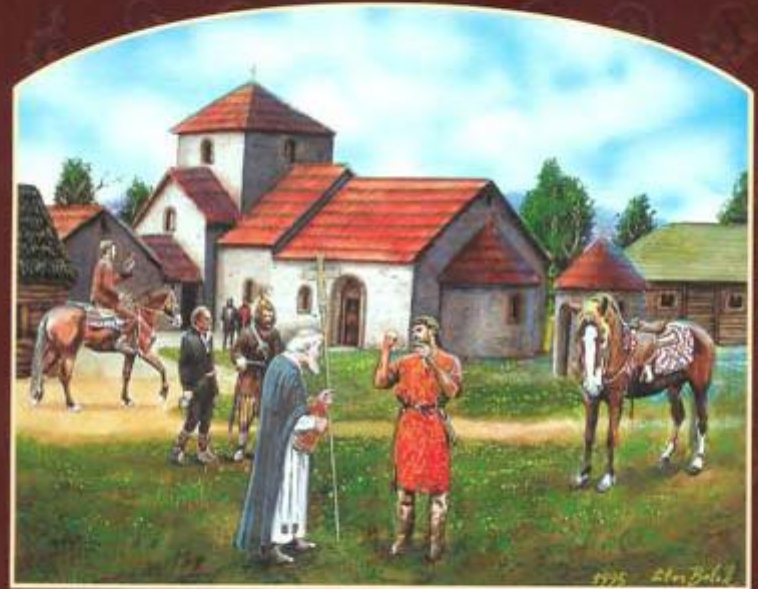
Doc. PhDr. Martin Gojda, CSc.

THE EARLY SLAVS

P. M. BARFORD

SLOVANÉ

doteky předků

LUDEK GALUŠKA

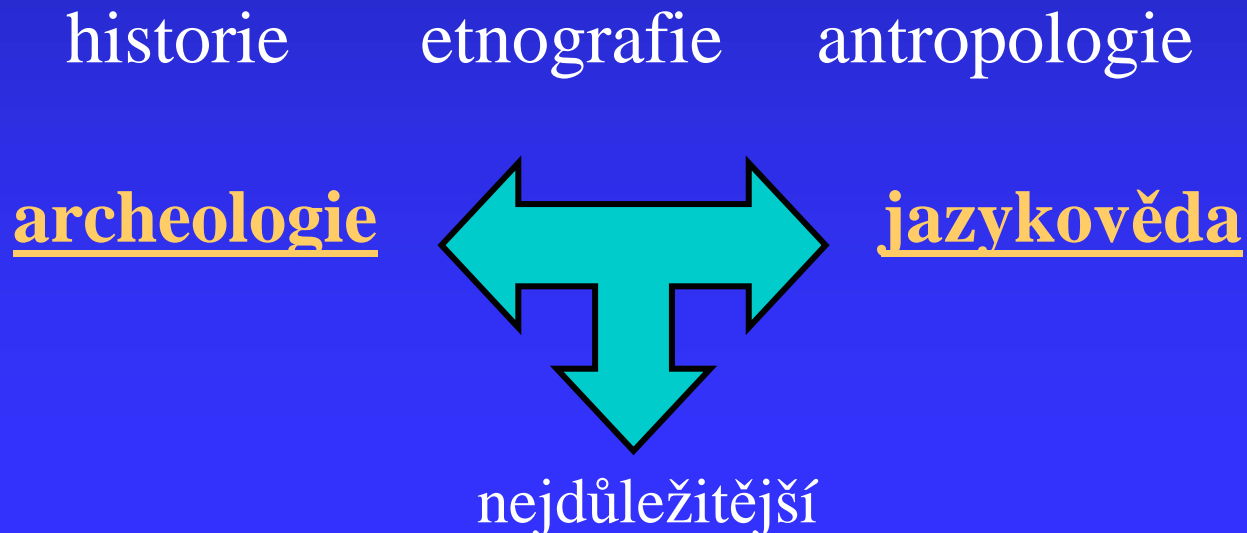

2004

Studium vzniku a počátků Slovanů: od 18. stol.

ETNOGENEZE: proces vzniku a šíření etnika - části populace hovořící charakteristickým jazykem, který se vyčlenil z původního prajazyka.

Hlavní obory vstupující do procesu poznání slov. etnogeneze

Slovanstvo vzniklo v důsledku několika po sobě následujících rozpadů několika jazyk. skupin a jejich dalším tvárněním.

Existence praslovanštiny: ??? (2. tisíciletí – přelom letopočtu)

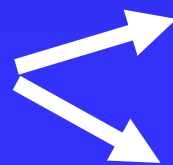

doloženy již některé národy indoevropského původu (Řekové, Thrákové). Průnik Indoevropanů do Evropy: neolit – pozdní eneolit.

Archeologicky nelze dokázat existenci slovanské jazykové jednoty.

Prostor slovanské etnogeneze v dosavadních teoriích a názorech: od střední Evropy po Malou Asii, kaspické stepi a Kazachstán.

Teorie o **původu Slovanů**

AUTOCHTONNÍ

(+ teorie biologické kontinuity)

ALOCHTONNÍ

(migrace, penetrace, kolonizace)

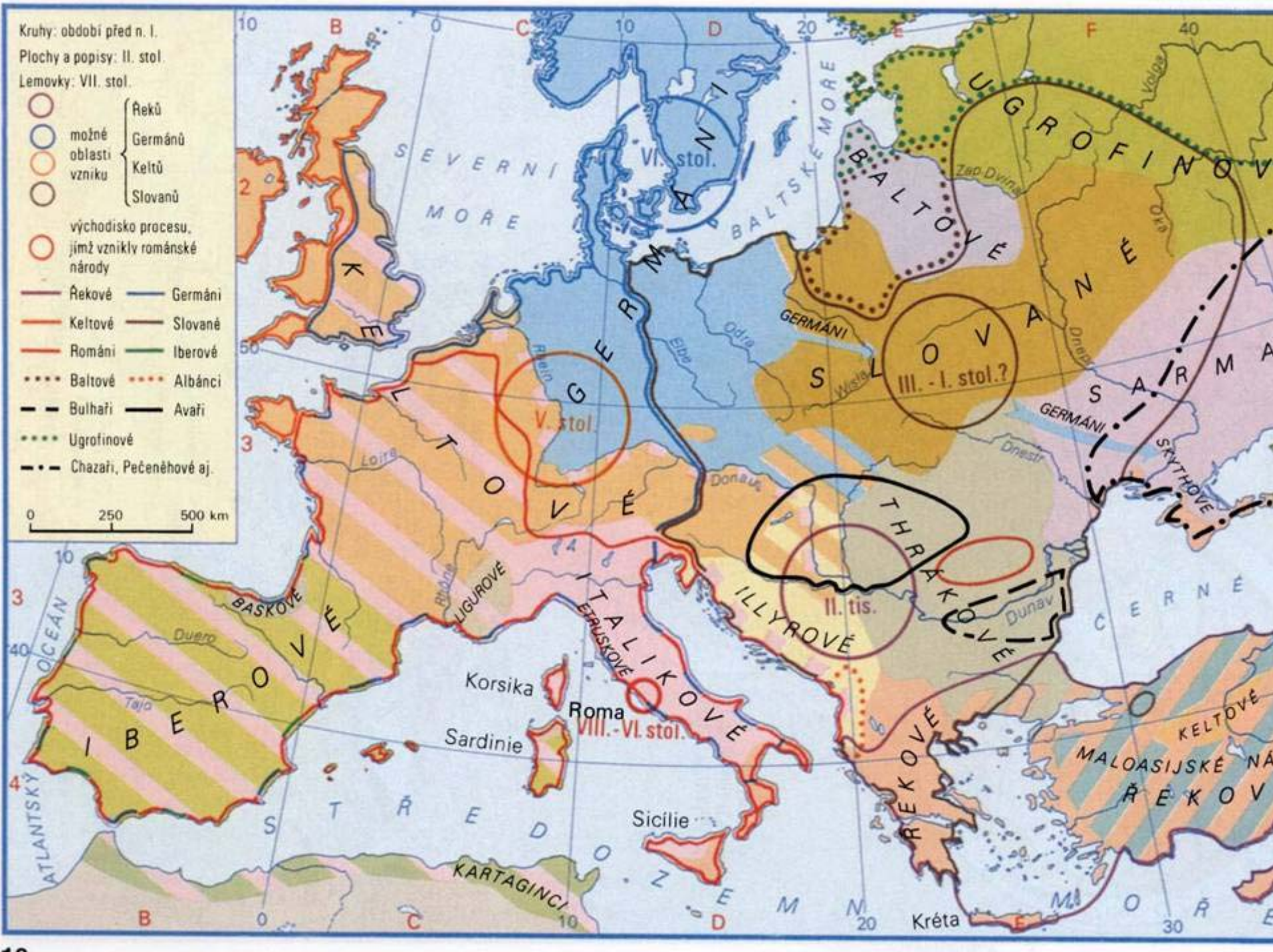
Indoevropská jazyková skupina

Kruhy: období před n. l.
 Plochy a popisy: II. stol.
 Lemovky: VII. stol.

- Řeků
- možné oblasti vzniku Germánů
- Keltů
- Slovanů
- východiště procesu, jimž vznikly románské národy
- Řekové
- Germáni
- Keltové
- Slované
- Románi
- Iberové
- Baltové
- Albánci
- Bulhaři
- Avaři
- Ugrofinové
- Chazaři, Pečeněhové aj.

0 250 500 km

Tzv. SLOVANSKÁ PRAVLAST

Tradiční termín používaný pro označení území, v němž probíhala slovanská etnogeneze. Ve skutečnosti se jedná o dynamický proces, takže pravlast je protáhlé území, jehož jádro se měnilo v čase s tím, jak se Slované šířili.

HLAVNÍ TEORIE O SLOVANSKÉ PRAVLASTI

1. Teorie o **balkánském (naddolnodunajském) původu** (tzv. *ilyrsko-balkánská teorie*). Poprvé se objevuje u Nestora („Kyjevská kronika“)
2. Teorie o **asijském původu Slovanů**. Slované vznikli ve střední Asii (tzv. baltoslovanská etnická jednota – údajný mezičlánek mezi Praindoevropany a Slovany + Balty; k jejich rozštěpení mělo dojít někde v Podněpří).

3. Teorie **maloasijská** – modifikace tzv. balkánské teorie. Dnes je bezpečně vyvrácena.
4. Teorie o vzniku Slovanů **na evropském kontinentě (mimo Balkán)**.

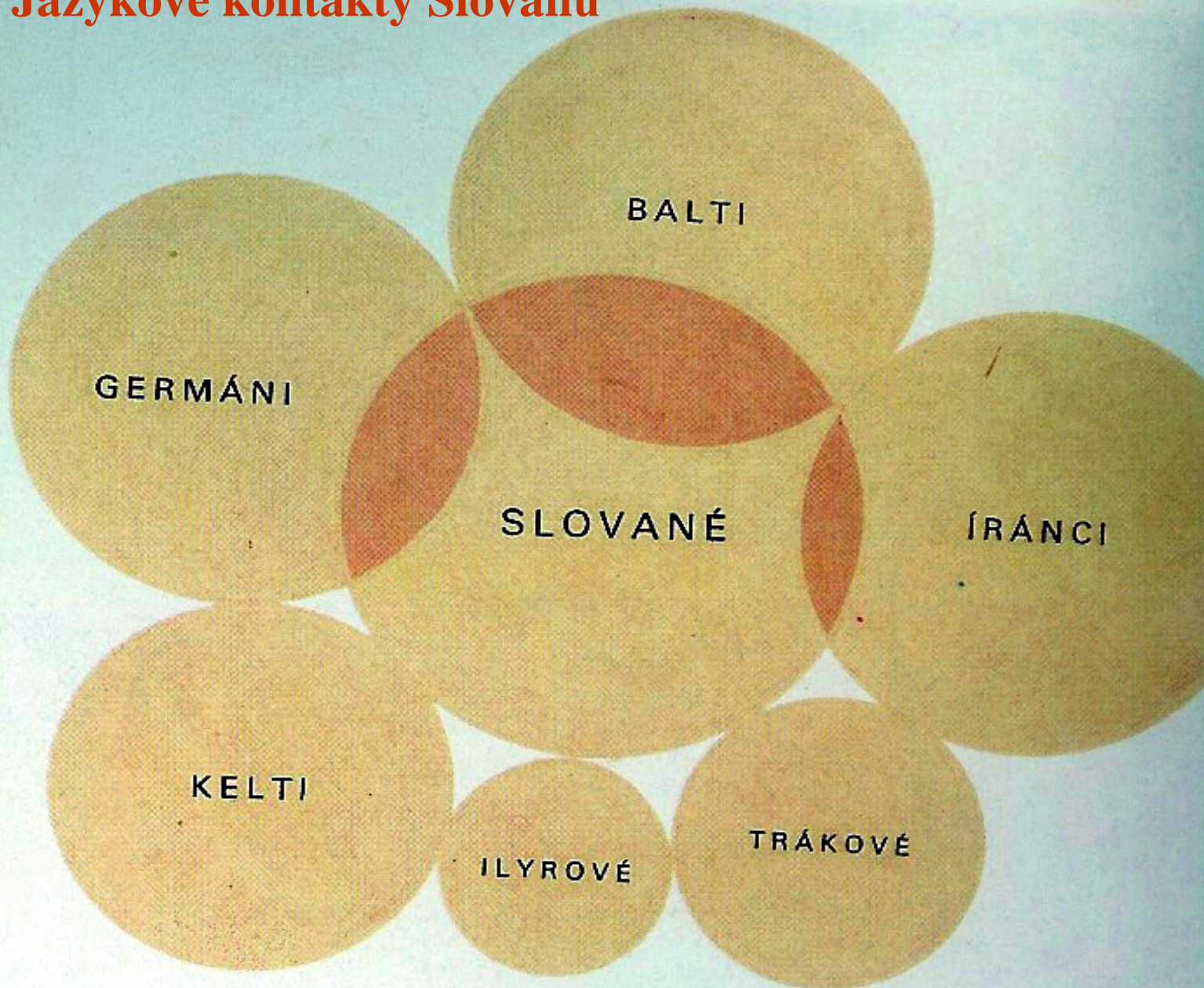
**Původ Slovanů
na východ od Visly
(Pripjat', Podolí)**

**Sídla Praslovanů ve východním
Německu a západním Polsku
(zejm. v době romantismu)**

Shoda těchto teorií: nejstarší slovanská sídla se umísťují na sever od Karpatského oblouku ← existovala velká blízkost mezi jazyky baltskými a slovanskými.

Význam tzv. **jazykových interferencí** (výpůjček) – ukazují na vztahy k jazykům baltským, iránským, thráckým, germánským, keltským, ilyrským.

Jazykové kontakty Slovanů

Vychází se zejména z toponomastiky – zejm. z názvů řek (jejich názvy se dlouho udržují) – tzv. **hydronymie**. Stará slovanská jména: zejm. v povodí Odry, Visly, Pripjatě, Dněpru.

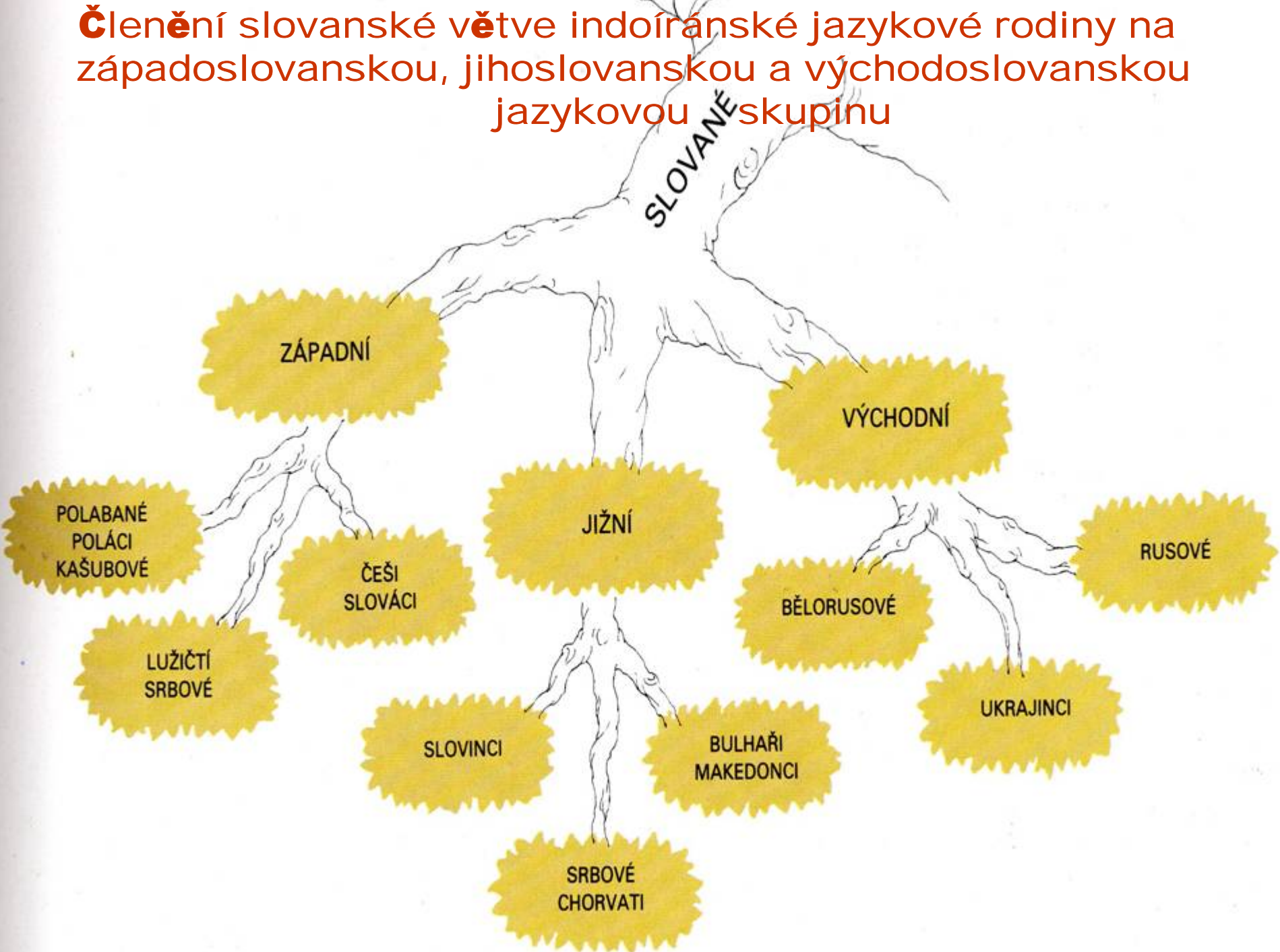
Tzv. *buková teorie*

Současné bádání

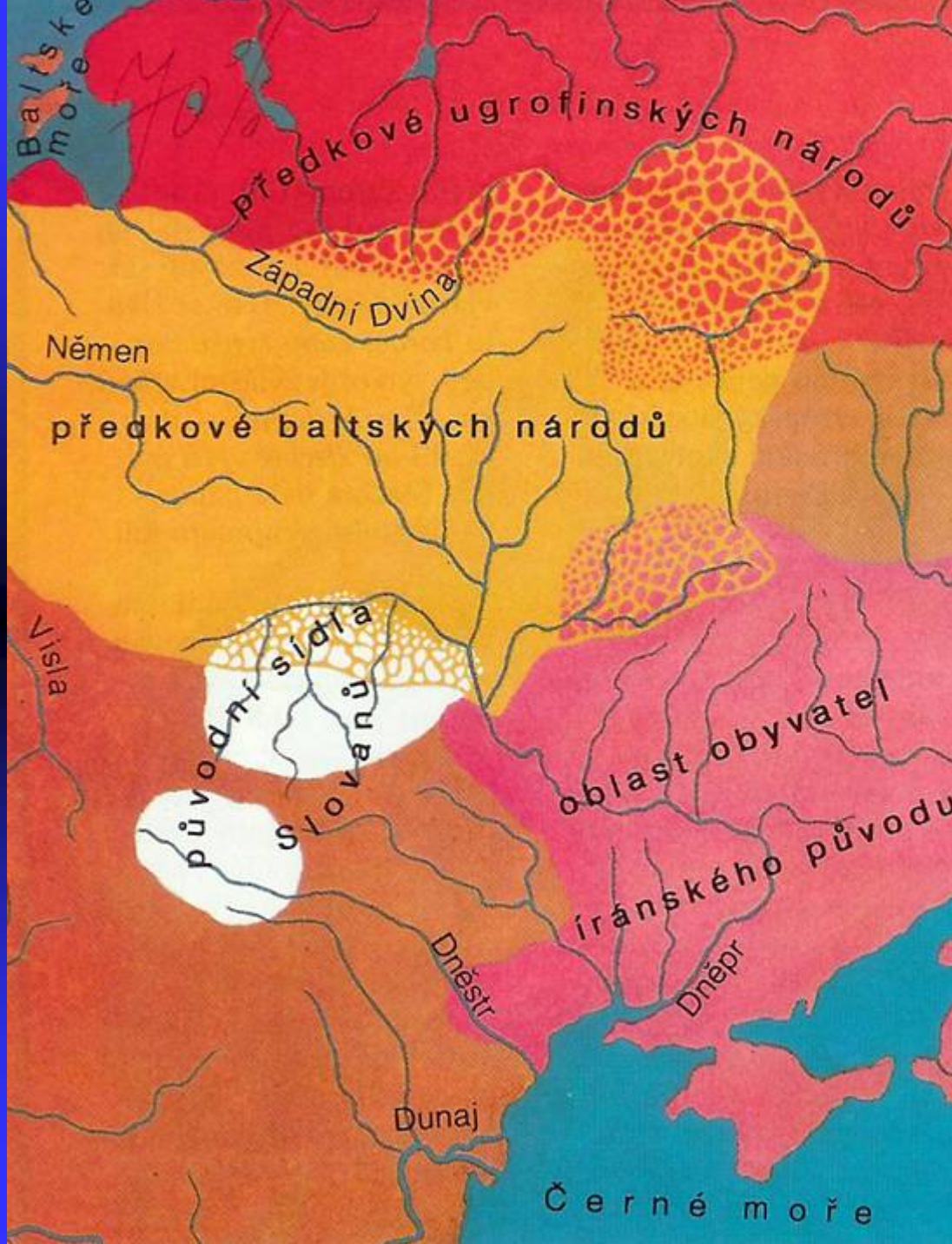
Převažuje názor o průběhu slovanské etnogeneze mimo naše území v oblasti na rozhraní Ukrajiny a Běloruska, event. na širším území mezi Dněprem, horním Dněstrem, Vislou a Odrou (část bádání vylučuje výskyt Slovanů před dobou stěhování národů mezi Odrou a Vislou).

Na uvedených teritoriích: výskyt několika archeologických kultur, které bývají spojovány s procesem slovanské etnogeneze.

Členění slovanské větve indoeuránské jazykové rodiny na západoslovanskou, jihoslovanskou a východoslovanskou jazykovou skupinu

Původní rozsah sídel
jednotlivých větví
indoevropské jazykové
rodiny podle hydronymie

PRVNÍ HISTORICKÉ ZPRÁVY O SLOVANECH

Herodotos (Neurové, Budínové, Skytové oráči – v popisu Skytie)

Plinius → **Venedi**

Tacitus hovoří o Venetech, sídlících na jižním Baltu.

Jordanes: ztotožnil Venety se Slovany (v němčině se dlouho užíval termín „Winden“ pro označení Slovanů) – důkazy, že Veneti byli Slované (???)

Označení **SLOVAN** se poprvé objevuje v polovině 6. století (Prokopios, Jordanes). Výklad tohoto slova je zatím nejasný.

Pokus archeologie o příspěvek k etnogenezi Slovanů: tzv. **SLOVANSKÁ KULTURNÍ JEDNOTA** (kolem poloviny 20. stol.) – Eisner, Arcichovskij, Hensel.

určitá příbuznost v hmotné kultuře je reliktem někdejší kulturní jednoty, resp. původně jednotného etnogenetického vývoje.

Jednota se spatřovala zejm. v **keramice** (tvary, výzdoba atd.)

Další shody: **pohřební ritus** (žárový)

šperky (např. esovité záušnice)

typy příbytků (polozemnice s pecí)

obecné rozšíření opevněných sídel na strateg. polohách

Z této určité podoby v náplni hmotné kultury v oblasti bydlení a pohřebního ritu však nelze odvozovat etnickou jednotu ani stejnou společenskou strukturu.

10. stol. **El-Mas'údí**

Konstantin Porfyrogennetos

12. stol. **Nestor (Kyjevský letopis)**

SLOVANSKÁ EXPANZE

(též „**velké stěhování**“)

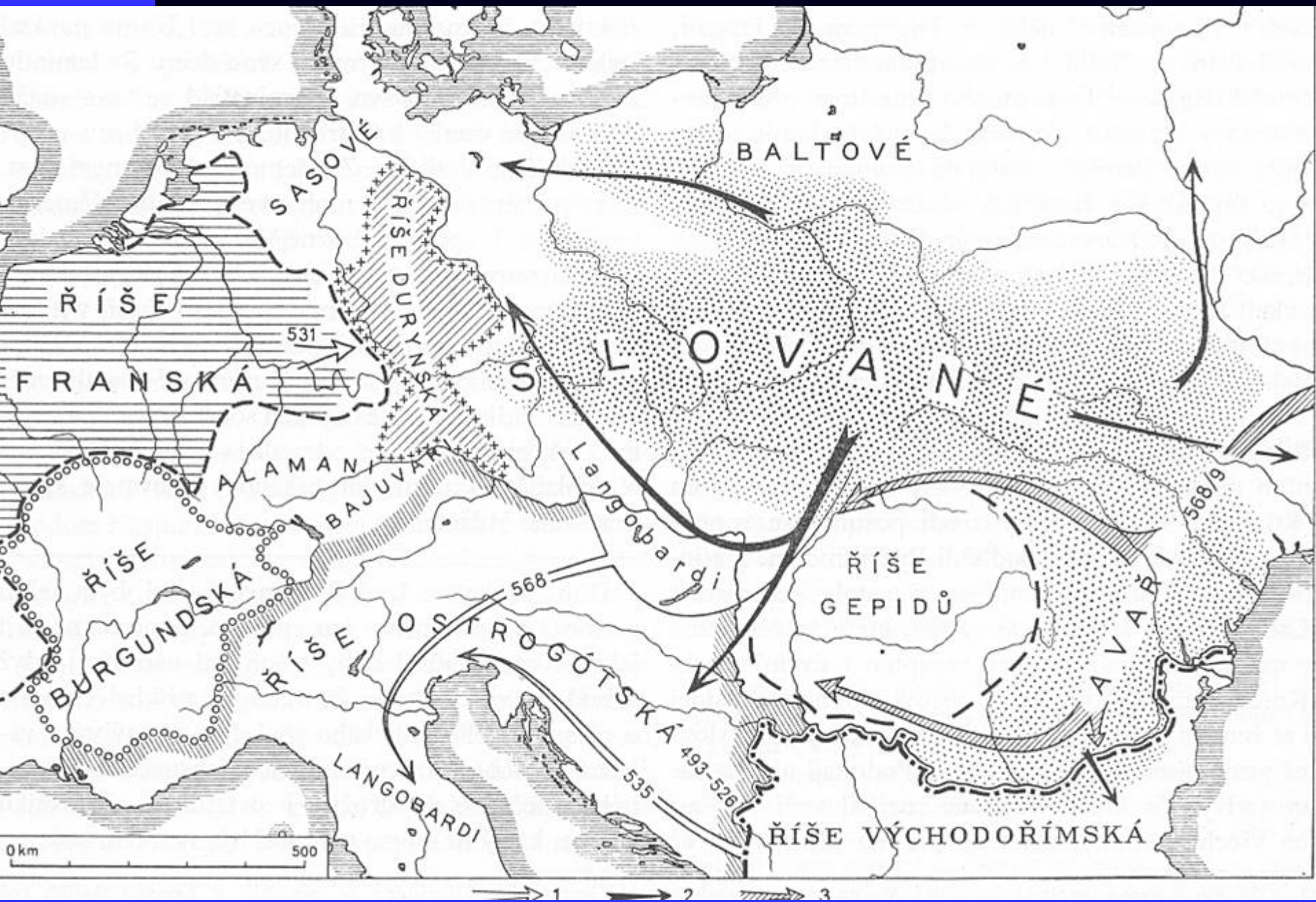
Expanze je dovršení etnogeneze prakticky každé etnické skupiny.

Význam expanze pro Slovany pro evropské teritorium

Příčiny slovanské expanze

1. Vnitřní rozrod slovanské populace
2. Donucení kvůli pohybu kočovných kmenů (Avarů)
3. Snaha získat obživu a další kořist
4. Možnost lehce zaujmout oblasti vylidněné epidemiemi

Pronikání Slovanů na západ a východ zůstalo tehdejšími kronikáři prakticky nepovšimnuto. Konkrétnější údaje – pouze expanze na jih. Bezpečně lze doložit pronikání Slovanů za Dunaj od 20. let 6. stol. (Dákové přijali slovanské slovo *divizna* již v 1. stol. po Kr.) Slované v té době již uvnitř Karpatského oblouku???)
Údajný doklad časně přítomnosti Slovanů v Uherské nížině: existence jazykových interferencí v hunštině (*proso* a *médos* u Priska, *strava* u Jordanese).

Závěr: tyto nepřímé doklady ukazují na dlouhodobé postupné pronikání Slovanů za Dunaj s různými etnickými skupinami. Intenzivní postup – doba stěhování národů.

Postup Slovanů na jih od Dunaje

R. 527 začátek slovanské expanze na území Byzantské říše.

Vybudována pevnostní linie na Dunaji a Sávě (Justinián).

Dvě skupiny slovanských útočníků: **ANTOVÉ** – překračují Dunaj a po nájezdech se vracejí zpět

SKLAVINI – útočí na Z část byzantské říše (Thrákie, Dalmácie, S Itálie) a na dobytém území se usazují.

Od 2. pol 6. stol. – Slované útočí ve spojení s Avary.

R. 626 – největší tažení Slovanů s Avary proti Cařihradu (neúspěch)

Od 80. let 6. stol. se Slované na Balkáně natrvalo usazují. Dostávají se do Řecka (velká enkláva: jih Peloponésu) a do Malé Asie.

Postup Slovanů na jih kolem Karpatského oblouku přes Dunaj (6. resp. 7. stol.)

Vojenské výpravy se po r. 626 mění na postup velkého počtu slovanské populace, která osídluje většinu západních oblastí Byzance.

Postup Slovanů na západ

První bezpečná zpráva o západních Slovanech: tzv. **Fredegar** (7. stol.)

Jordanes (pol. 6. stol.): mluví o početném slovanském etniku až k pramenům Visly.

Prokopios – zpráva o *Herulech* a jejich porážce od *Langobardů* (6. stol.) roku 512 – při následném putování měli Herulové procházet různá území zabydlená slovanskou populací.

Kontinuálně se zprávy o západních Slovanech začínají objevovat od sklonku 8. stol.

Einhard (životopisec Karla Velikého) píše o Sále jako o hranici mezi Slovany a Duryňky.

Roku 805 a 808 zřízeny Karlem Velikým tzv. *srbská*, resp. *saská hranice*

Slovanská expanze ve východní Evropě

Antové: označení části východních Slovanů v latin. a řeckých dílech 4. – začátku 7. stol. Jméno je íránské, ne slovanské, ale byli to velmi pravděpodobně Slované. Jordanes o nich mluví jako o kmenech venedských (sídlí mezi Dněprem a Dněstrem). Císařský titul „anticus“. Prameny hovoří o velké početnosti Antů.

R. 602 – poslední zpráva o Antech v souvislosti s útokem Avarů na ně. Ustoupivší Antové – snad předchůdci dnešních Volyňanů.

Antský svaz je nejstarší doložený státní útvar u Slovanů (viz dále).

Území od Dněpru po Ural – ruská stepní oblast

Sarmaté (Alani): mohylové kostrové pohřbívání. 4. stol. - odchod velké části populace do střední Evropy

Hunové – objevují se r. 375 po Kr. Dobývají římská města a rozbíjejí gótský kmenový svaz. Umělé deformace lebek, tzv. *hunské kotle*.

Kolem cca 550 – nově se objevuje svazy **Avarů** a **Bulharů** (na dolním Donu/Kubáni).

Bulhaři vytvořili kmenový svaz.

Po polovině 7. stol.: příchod **Chazarů** tlačících se na území někdejší Bulgarie. Jejich říše po dobu třech staletí chránila Evropu před kočovnickými nájezdy. Hl. centra: **Itil** (na Volze) a **Sarkel** (dolní Don). Říše vyvrácená Pečeněgy a Kyjevskou Rusí (roku 965 dobyl Svatoslav Sarkel).

Kultura saltovo – majacká (8. – 10. stol.)

PEČENĚGOVÉ nejprve ve střední Asii, později přesun do povolžských stepí (5.-6. stol.) – stávají se sousedy Kyjevské Rusi. Částečně ztotožňování s kulturou saltovo-majackou.

Část Pečeněgů se stěhuje do Karpatského oblouku (toponom. doklady, kotlíky se zataženým okrajem a dvěma páry dvojuch).

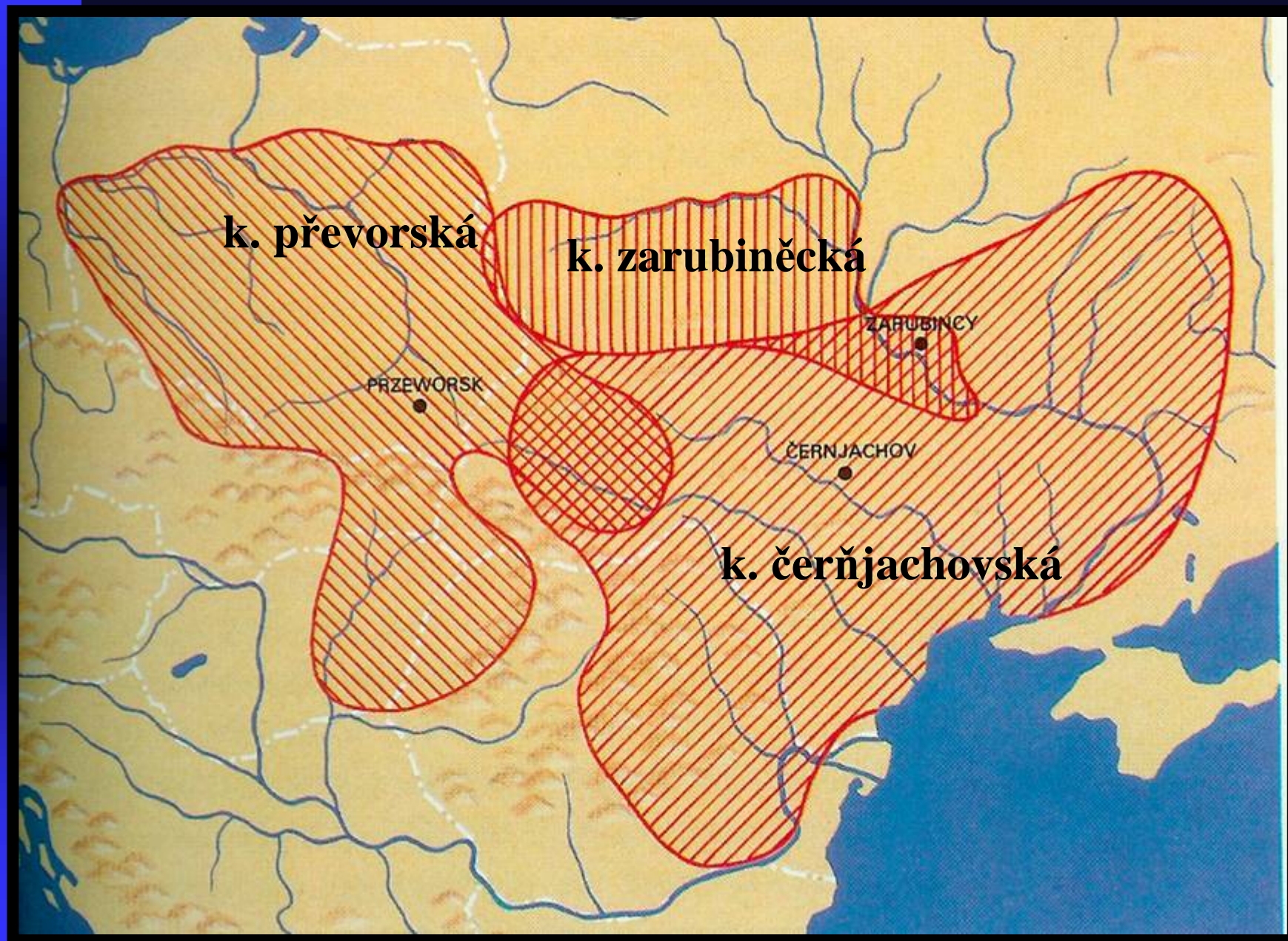
Pohřby: kostrové pod mohylami, často doprovázeny koněm. Jedna mohyla obsahuje často několik hrobových komor.

Povolžské Bulharsko: nositeli jsou od 7. stol. Bulhaři, mluvící turecky (ze svého původního území vytlačeni Chazary). Vyznávají islám. Od 10. stol.: budování měst (obklopena sídelními aglomeracemi s řemeslnickými osadami), hl. město **BOLGÁR** – archeologicky intenzivně zkoumáno.

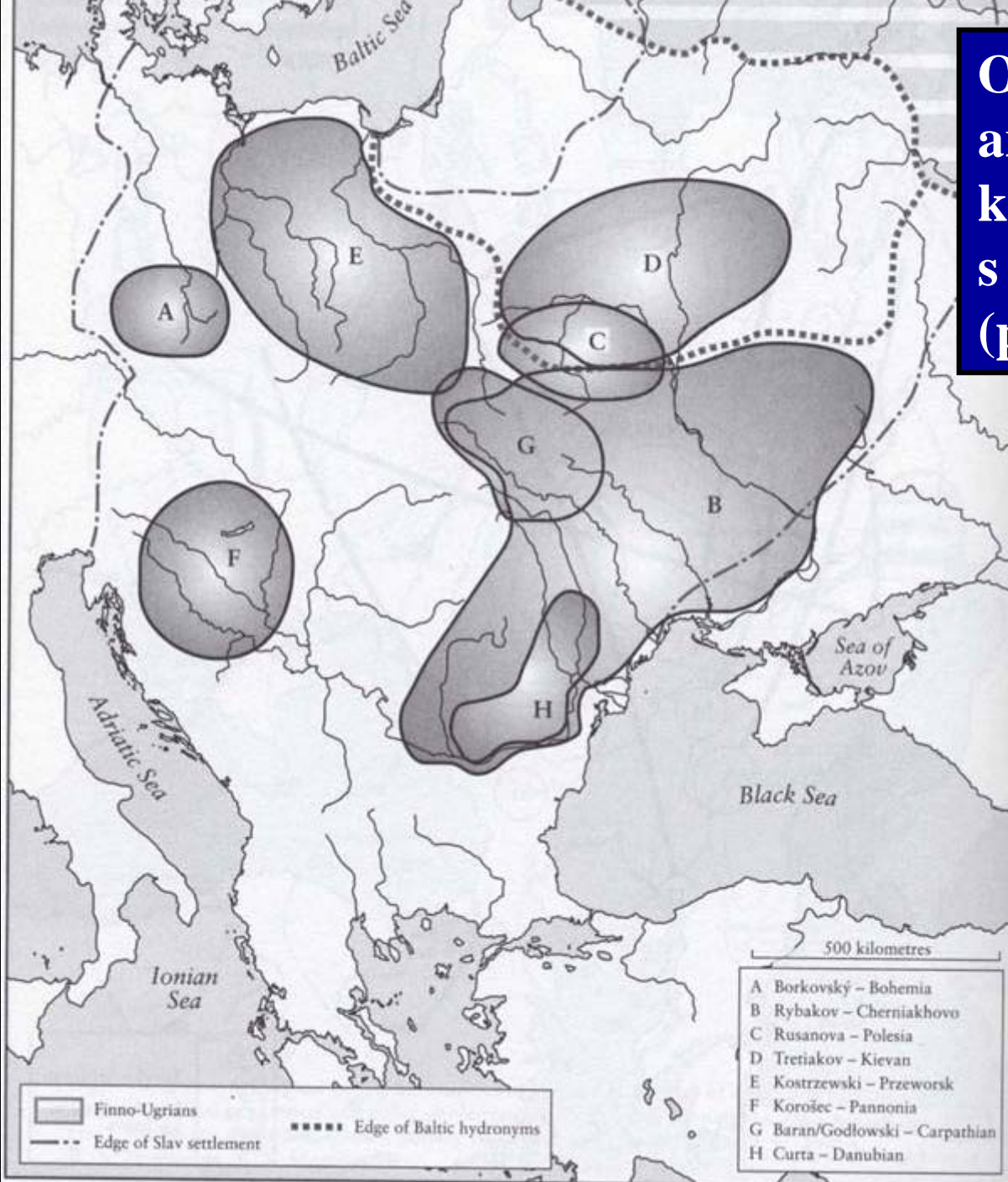
Archeologické prameny: dřevěná a kamenná *architektura*, *šperkařství* (náušnice - granulované , splétané nákrčníky), *keramika* – točená na kruhu (džbány) i vyráběná v ruce. Ražba vlastní mince (od 10. stol.), napodobující arabské dirhemy.

1235: jako první evropský státní útvar pocítili vpád Mongolů (Tatarů).

Archeologické kultury spojované někdy s počátky slovan. etnogeneze

**Oblasti rozšíření
archeologických
kultur spojovaných
s etnogenezí Slovanů
(podle různých badatelů)**

Kultura převorská 2./1. stol. př. Kr. – zač. 5. stol. po Kr.

Tradičně spojována jak s Venedy, tak s germánskými Vandaly či Lugii. šlo o polyetnickou kulturu; dnes je většinou přisuzována Gótům.

Oblast Podněpří – rozhraní lesa, stepi a lesostepi: tzv. *kultury pohřebních polí* (spalování mrtvých a ukládání ostatků do popelnic):

Kultura zarubiněcká

asi 2. stol. př. Kr. – 2. stol. po Kr.
(4.-5. stol.: vyznívání – tzv. *kyjevský typ*)

Výklady o *genezi této kultury* (domácí původ – k. milogradská, vývoj z pozdně skytské kultury; vnější původ – průnik kultur od Baltu). Osady, příbytky. Keramika, šperk, zpracování železa (chybí ale zbraně).

Pohřby – bohatá výbava ker.

Černjachovská kultura

(2. – 4./5. stol. po Kr.)

Rozloha: od karpatského oblouku po Don (jihoruská stepní oblast)

Pohřby: převažují plochá birituální pohřebiště s výbavou i bez ní

Osady: rozsáhlé (v řadě sledují tok řek), např. Luka Rubleveckaja.

Keramika: hotovená na kruhu, četné importy z antické oblasti (terra sigillata) – též mince a skleněné poháry.

Zánik: spojován s vpádem Hunů r. 375.

Etnicita: složka dácká, sarmatská, gótská, slovanská

Všechny jmenované kultury zanikají do počátku 5. stol. a mezi nimi a nástupem kultur, které je již možné bezpečně ztotožnit se Slovany, existuje časový hiát cca 100 let.

Jazykovědné poznatky

podle lexika a frekvence používaných slov se předpokládá, že před expanzí žili Slované v lesnatém území mírného pásu s množstvím řek a jezer. Slované se vzhledem k velkému počtu společných jazykových prvků (interference) museli vyvíjet mezi Balty na S, Germány na Z, Íránci na V a Kelty, Thráky a Ilyry na J. Též věrské představy a pohanské náboženství – velká příbuznost slovanského prostředí s kulturou Germánů, Baltů a Íránců.

Slovanština je ze všech indoevropských jazyků relativně nejmladší – až do konce 1. tisíciletí existovala jednotná praslovanština (s místními dialekty). Vznik tzv. klasické praslovanštiny: 400 – 800 po Kr. – završení procesu etnogeneze a doba slovanské expanze.